

Pedagogika II

Letní semestr

Akademický rok 2014/15

Metody a organizační formy výuky: celkový přehled

Sylabus tématu

Metody a organizační formy výuky

„Neuvědomělý“ metodický přístup učitele: intuice a nápodoba. Vyučovací metody a organizační formy výuky a jejich rámcová klasifikace. Aktivizující metody a jejich zavádění do výuky. Strategie řešení problémů, problémové vyučování, projektová výuka, kooperativní výuka, heuristická metoda, diskuse, týmové vyučování, případová metoda, inscenační metoda. Didaktické hry a soutěže. Vyučovací hodina, její typy a fáze. Frontální, skupinová a individuální výuka. Diferenciace a individualizace ve vyučování. Otevřené vyučování. Konstruktivistický přístup. Vliv nových technologií: distanční výuka, multimediální prostředky.

Obsah

- „Neuvědomělý“ metodický přístup učitele
- Metody výuky
- Třídění metod výuky
- Organizační formy výuky

„Neuvědomělý“ metodický přístup učitele

- ✓ Může být dobrým učitelem ten, kdo je vzdělaný ve svých aprobačních předmětech a nemá žádnou přípravu v pedagogické a pedagogicko-psychologické oblasti?
- ✓ Stačí učiteli na cestě za kvalitním výkonem profese jeho pedagogická intuice, nápodoba učitelských vzorů, s nimiž se setkal ve škole, a vlastní postupně nabývaná učitelská zkušenost?
- ✓ Může studium pedagogických a psychologických disciplín přinést do práce učitele vyšší kvalitu? Jinými slovy, je požadavek pedagogické kvalifikace učitelů stanovený zákonem o pedagogických pracovnících relevantní?
- ✓ Jestliže je odpověď na poslední otázku „ano“, **co** může toto studium učiteli přinést, jaká je jeho přidaná hodnota?

Pedagogická intuice, nápodoba a praxe

X

pedagogická kvalifikace?

Jaká je vaše odpověď na otázku, jaký význam má v učitelství intuitivní a reflektivní přístup?

Odpověď zdůrazňující potřebu pedagogické kvalifikace:

<http://www.literarky.cz/politika/domaci/17080-jake-potrebujeme-ucitele>

„...Naznačené reflektivní/přemýšlivé pojetí učitelství, vyžadující systematické profesní znalosti, je opakem intuitivního učitelství, které je často založeno na přístupech pokus-omyl, na tzv. „folk pedagogy“, tedy lidové, laické pedagogice nezřídka vycházející z dojmologie, mýtů, intuitivních představ a nezdůvodněných názorů. Nezpochybňujeme, že jistě existují i mezi intuitivními typy s osobnostními předpoklady pro učitelskou profesi, ale bez řádného vzdělání, kvalitní učitelé. Zkvalitňování jejich práce a profesní růst je však limitován“.

Literatura

Následující snímky jsou zpracovány na základě publikace

Žák, Vojtěch : Metody a formy výuky. Hospitační arch. (Vypracováno v rámci individuálního národního projektu Cesta ke kvalitě.)

http://www.nuov.cz/uploads/AE/evaluacni_nastroje/11_Metody_a_formy_vyuky.pdf

Výuková metoda (metoda výuky)

- = systém vyučovacích činností učitele a učebních aktivit žáků směřujících k dosažení daných edukačních cílů.
- Výuková metoda tedy zprostředkovává žákům učivo, je nápomocná jejich učení, je soustavou kroků, které vedou k danému cíli. Plní tak funkci regulace (řízení) učení žáků.
- Různé výukové metody kladou odlišné nároky na aktivitu žáků, na jejich samostatnost a tvořivost.

Třídění metod výuky

- vyprávění učitele
- vysvětlování (výklad) učitele
- práce s textem
- rozhovor
- názorně-demonstrační metody
- dovednostně-praktické metody
- aktivizující metody
- komplexní metody

Vyprávění učitele

- = monologická slovní metoda, převážně jednosměrný proud informací od učitele k žákům. Ze strany žáků není vyloučen dotaz nebo žádost o upřesnění a doplnění příběhu.
- Typická je poutavost obsahu, dynamičnost podání a dramatická děje. Často se vypravují příběhy z dějin, ze života zajímavých osobností a vlastní zážitky.
- Účinnost osvojení učiva - vysoká, jsou-li žáci do vyprávění emocionálně zapojeni.
- Od metody vyprávění se často očekává, že žákům zprostředkuje věcné informace. Může ale plnit i jiné funkce, např. je vhodná k motivaci žáků, protože často upoutá formou podání a výzvou k prožívání příběhů, a dále přispívá k rozvoji kreativity, neboť si posluchači mohou dotvářet obrazy událostí ve své představivosti.

Vysvětlování (výklad) učitele

- = rovněž monologická slovní metoda. Učitel zprostředkuje rekonstrukci nebo pochopení nějakého jevu na základě argumentů vycházejících z příslušných zákonitostí. Žáci jsou vedeni k pochopení a osvojení si jádra sdělení, podstaty jevu nebo funkce předmětu.
- Je charakterizováno logickým a systematickým postupem při zprostředkování učiva žákům, který respektuje jejich věk a vychází z aktuálního stavu jejich vědomostí a dovedností.
- Osvědčuje se postup od konkrétního k abstraktnímu, od známého k neznámému a od jednoduchého k složitějšímu.
- Hlavní důraz se klade na přesné vyjadřování, logické důkazy a zobecňování. Podpůrným prostředkem může být názorný materiál (konkrétní předměty a jevy, jejich schematické znázornění apod.).
- Na rozdíl od vyprávění, které se vyznačuje fabulací, dramatickým napětím a estetickým zážitkem ze slovního projevu, je vysvětlování orientováno výrazně kognitivně (na poznávací procesy).
- Je většinou spojeno s frontální výukou, ale není vázáno jen na ni.

Práce s textem

- = metoda založená na zpracování textových informací, jejichž využití směřuje k osvojení nových poznatků, k jejich rozšíření, prohloubení a upevnění.
- Patří sem zejména práce s učebnicemi, učebními texty, příručkami, encyklopediemi, odbornou i krásnou literaturou, učení z textů zprostředkovaných elektronickými médii (např. internetem) a také práce s textem, který vytvořili sami žáci (výpisky, vlastní literární tvorba apod.).
- Práce s textem spočívá nejenom v osvojení prezentovaných informací, ale hlavně v postupném vytváření a zdokonalování dovedností žáků využívat textových informací při řešení různě náročných úloh a problémů.

Rozhovor

- = verbální komunikace v podobě otázek a odpovědí dvou nebo více osob (obvyčně učitele a žáků).
- Řízený rozhovor: učitel zadá otázku a odpověď vyžaduje od jednoho žáka a na novou otázku získává odpověď od dalšího žáka.
- Volnější typ rozhovoru: debata, diskuze.
- Při výukovém rozhovoru má učitel vedoucí roli.
- Výukový rozhovor je prostředkem k aktivizaci žáků, protože je povzbuzuje k pozornosti a ke spolupráci, žák se při něm může učit rozhodovat, argumentovat a obhajovat své názory.

Názorně-demonstrační metody

- **předvádění (demonstrace)** – zprostředkovává žákovi prostřednictvím smyslových receptorů vjemy a prožitky, pozorování – záměrné, zacílené a soustavné vnímání,
- **práce s obrazem,**
- **instruktáž** – zprostředkovává žákům vizuální, auditivní, hmatové a další podněty k jejich praktické činnosti.

Předvádění (demonstrace)

- Předvádějí se reálné předměty a jevy, jejich zobrazení, modely, zvukové pomůcky, dotykové pomůcky a také praktické a psychomotorické dovednosti.
- Předvádění umožňuje žáky seznamovat také s jevy, které jsou jejich přímé zkušenosti nepřístupné (např. cizí země) nebo nebezpečné (např. některé chemické pokusy).
- Na jeho základě se žáci učí jevy pozorovat, zpřesňovat vnímání a vyvozovat závěry ze zjištěných faktů.

Práce s obrazem

- Obraz znázorňuje realitu dvourozměrně, různými prostředky.
- Jeho účelem je vyvolání a zachování vjemu nebo představy.
- Didaktický obraz: např. kresba na tabuli, tradiční nástěnný obraz, učebnicová ilustrace, obraz vytvořený počítačovou grafikou, mapa atd. Patří sem jak realistická zobrazení, tak schémata, grafy, piktogramy, symboly, pojmové mapy.

Instruktaž

- Uplatňuje se hlavně při vytváření pohybových, pracovních, technických, laboratorních a sociálních dovedností.
- Patří sem např. slovní instruktaž, písemná instruktaž (návod), instruktaž statickým a dynamickým obrazem (film, video), hmatové a pohybové instrukce (učitel může vést pohyby žáka) a ideomotorický trénink (žák si představuje činnost, kterou reálně prováděl).

Dovednostně -praktické metody

- **vytváření dovedností** – proces utváření dovedností je postupný a odvíjí se z činností žáků,
- **napodobování (imitování)** – přebírání určitých způsobů chování od jiných lidí, bezprostředně nebo zprostředkovaně (z internetu, TV, četby apod.); může jít o napodobování bezděčné nebo záměrné,
- **manipulování, laborování, experimentování**; patří sem i žákovský experiment (umožňuje samostatné hledání, zkoušení a objevování),
- **produkční metody** – postupy, úkony a operace, při nichž vzniká nějaký registrovatelný výstup, produkt, výkon.

Aktivizující metody

Vycházejí ze žákovské aktivity, samostatnosti a samočinnosti. Výrazná aktivita a tvořivost žáků. Patří sem:

- **heuristické metody** (metody objevování, badatelské metody),
- **řešení problémů**; problém je teoretická nebo praktická potíž, kterou žák řeší aktivním zkoumáním a myšlením, řešení problémů probíhá ve fázích, ve kterých po identifikaci problému žák vytváří hypotézy o způsobu řešení, který následně ověřuje,
- **situační metody** - řešením problému vycházejícího z reálné události,
- **inscenační metody** - účastníci edukačního procesu jsou sami aktéry předváděných situací,
- **didaktické hry** – hry spjaté učením, přizpůsobené pedagogickým cílům.

Komplexní metody

- **Projektová výuka** – řešení komplexní praktické úlohy (problému, tématu). Navazuje na metodu řešení problémů. Řeší se při ní většinou komplexní praktická úloha, která je spojena se žakovou životní realitou. Projekt se realizuje buď jako práce ve skupinách, nebo jako individuální úkol v rámci širšího projektu. Může mít různý časový rozsah i rozmanitý počet účastníků (např. skupina žáků, celá třída, škola, několik škol). Práce s projekty umožňuje vytvářet různé varianty, osvědčují se např. tzv. projektové dny či týdny.
- **Výuka dramatem** – hraní rolí a následná diskuze. Její účastníci jsou vedeni k představování si, hraní (předvádění), prožívání a reflektování lidské zkušenosti (charakterů, situací). Drama ve vzdělávacím procesu umožňuje vytvářet životní příběhy a rozvíjí představivost.
- **E-learning** – všechny formy elektronicky (zvl. počítačem) podporovaného vyučování a učení. E-learning většinou zahrnuje počítačově komplexně zpracované výukové lekce (témata, problémy), které umožňují individuální a variabilní postup učivem podle zvolené strategie. Někdy se uplatňuje i přímá hlasová komunikace prostřednictvím počítačové techniky. Výuka podporovaná počítačem převzala principy programovaného učení.

Organizační formy výuky (zkráceně: formy výuky)

- = uspořádání podmínek k funkční realizaci edukačního procesu. V jejím rámci se používají různé výukové metody a didaktické prostředky
- výuka hromadná, individuální, skupinová, párová, ...

Hromadná (frontální) výuka

- Učitel při ní pracuje hromadně se všemi žáky ve třídě se stejným obsahem činnosti.
- Dominantní postavení učitele, který řídí, usměrňuje a kontroluje aktivity žáků, komunikace probíhá zejména jednosměrně od učitele k žákům. Učitel stanovuje tempo a učební úlohy, které jsou stejné pro celou třídu. Žáci řeší úlohy podle instrukcí učitele, který hodnotí jejich práci.
- Hlavním cílem je, aby si žáci osvojili maximální rozsah poznatků.
- Slovní působení učitele je často doplňováno zápisem na tabuli, demonstrací obrazů a předváděním. Realizuje se ve vyučovacích hodinách.
- Uspořádání třídy je stálé.

Skupinová (kooperativní) výuka

- Žáci pracují ve skupinách (dvojice nebo větší skupiny) vytvořených podle různých kritérií, např. obtížnosti úkolu, výkonu a učebního tempa žáků.
- Komunikace mezi žáky probíhá mnohostranně – ve skupině a mezi skupinami a učitelem.
- Uspořádání třídy je flexibilní, umožňující konfiguraci pracovních míst žáků podle velikosti skupiny i charakteru úloh.
- Hlavní rysy:
 - ✓ spolupráce (kooperace) žáků ve skupině,
 - ✓ rozdělení práce mezi členy skupiny,
 - ✓ sdílení názorů, zkušeností a prožitků ve skupině,
 - ✓ odpovědnost jednotlivých žáků za výsledky společné práce.

Samostatná práce žáků a individualizovaná výuka

- = učební aktivita, při níž žáci získávají poznatky vlastním úsilím, relativně nezávisle na cizí pomoci a vnějším vedení. Jejím určujícím znakem je postupné přebírání odpovědnosti za výsledky učebního procesu žákem samým.
- Vychází se z individuálních potřeb žáků a diferencují se cíle i používané postupy.
- Soustavy individualizované výuky vznikaly v rámci reformní pedagogiky a v současnosti existují zejména v tzv. alternativních školách (např. waldorfské, montessoriovské, daltonské, freinetovské a jenské).